

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ. ПОРІВНЯЛЬНА ПЕДАГОГІКА. ІСТОРІЯ ОСВІТИ

УДК 37.017:37.091.398]:005.336.4 (100)
DOI: 10.37026/2520-6427-2022-111-3-3-8

Галина БІЛАВИЧ,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки початкової освіти
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0002-1555-0932
e-mail: ifosuhcvas@gmail.com

Ірина ДІДУХ,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0002-0626-9874
e-mail: dija30975@gmail.com

Ганна ПАСАЙЛЮК,
студентка Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0003-0478-2807
e-mail: anadrogomirecka@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЗАУРОЧНОГО ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ КРІЗЬ ПРИЗМУ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

Анотація. Стаття присвячена світовому досвіду організації позаурочного освітнього процесу у Федеративній Республіці Німеччині. Проаналізовано певні здобутки теорії і практики організації шкіл повного / цілого дня (груп подовженого дня), окреслено причини гальмування процесу повсюдного поширення цілоденних шкіл, висвітлено науковий супровід організації такої форми позаурочного навчання.

Зроблено висновок стосовно підвищення уваги державних структур, уряду, педагогів, батьків до означеної проблеми, зокрема упровадження у ФРН із 2003 року інвестиційної державної програми «Майбутнє освіти та наукове керівництво ним» (Zukunft Bildung und Betreuung), що спрямована на створення в

усіх федеральних землях 10 тис. цілоденних шкіл, тобто шкіл подовженого дня (Ganztagsslen).

Схарактеризовано особливості організації навчального та виховного процесу в школі цілого дня. На прикладі початкової школи імені Готфріда Кінкеля в Бонні висвітлено організацію освітнього процесу, що забезпечує всебічний розвиток дитини. Відповідно діяльність однієї зі шкіл цілого дня у м. Берліні доводить, що такий досвід є цінним і для української системи освіти, передусім для організації груп подовженого дня в початковій школі.

Ключові слова: позаурочний освітній процес, Федеративна Республіка Німеччина, школа цілого дня, освітній процес, молодший школяр.

Halyna BILAVYCH,
*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Department of Pedagogy of Primary Education,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1555-0932
e-mail: ifosuhcvas@gmail.com*

Iryna DIDUKH,
*Candidate of pedagogical sciences,
Associate Professor,
Department of Social Pedagogy and Social Work,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0626-9874
e-mail: dija30975@gmail.com*

Hanna PASAILIUK,
*Student, Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0478-2807
e-mail: anadrogomirecka@gmail.com*

THE ORGANIZATION OF THE EXTRACURRICULAR EDUCATIONAL PROCESS THROUGH THE PRISM OF WORLD EXPERIENCE

Abstract. *The article is devoted to the world experience of the organization of the extracurricular process. The individual achievements of the theory and practice of the organization of full-day schools (groups of extended days) in the Federal Republic of Germany are analyzed.*

The scientific support for the organization of this form of extracurricular education in Germany is highlighted: a consortium of scientists from 14 federal states develops and improves scientific and pedagogical programs for the development of full-day schools. It is concluded that the attention of state structures, the government, teachers, and parents to this problem is increasing: since 2003, Germany has been the state investment program «The future of education and its scientific guidance» (Zukunft Bildung und Betreuung), which is aimed at creating ten thousand full-day schools or extended day schools in all federal states (Ganztagsslen).

Today, every third German student attends such a full-day school. It has been characterized the peculiarities of the organization of the educational and educational process in the all-day school. It has been highlighted example of the Gottfried Kinkel school in Bonn, the activity of the extended day group is shown, the organization of the educational process, which ensures the comprehensive development of the younger schoolboy. It has been analyzed the work experience of one of the all-day schools in the city of Berlin, where 650 students' study. After lunch, children work in different interest groups (36 of them in total), the groups change 4 times during the school year: 40 teachers, 38 educators and 2 special educators work with students. Great attention was paid to the comprehensive

development of children, as well as the organization of productive work of schoolchildren.

It has been concluded that the experience of learning and educating younger schoolchildren in all-day schools in Germany is quite valuable for the Ukrainian education system, in particular, for the organization of extended day groups in the new Ukrainian school.

Key words: *extracurricular educational process, Federal Republic of Germany, full-day school, educational process, younger schoolchildren.*

Постановка проблеми. За умов функціонування нової української школи (*дали – НУШ*) особливого значення набуває розвиток усебічно розвиненої, соціально-активної, високодуховної особистості, громадянина-патріота. У структурі навчально-виховного процесу НУШ важливе місце посідає організація позаурочного освітнього процесу у формі груп подовженого дня (*дали – ГПД*), створених для молодших школярів. Ключовими новаціями документа «Порядок створення груп подовженого дня у державних і комунальних закладах загальної середньої освіти» (2018), що регламентує діяльність ГПД, є те, що сьогодні в Україні створені найкращі умови для розвитку дітей, зокрема й з особливими освітніми потребами (наказ Міністерства освіти та науки України, 2018). Зважаючи на це, окреслено основні напрями роботи груп подовженого дня, а саме: освітня, розвивальна, виховна, спортивно-оздоровлювальна діяльність (Забашта, 2011; Кизим, 2020; Про затвердження Порядку створення груп подовженого дня у державних і комунальних закладах

загальної середньої освіти: наказ Міністерства освіти та науки України, 2018). Як засвідчує освітня практика, нині ГПД є досить популярною й доволі затребуваною серед батьків учнів формою організації навчально-виховної роботи зі школярами після завершення ними навчальних занять, тому актуальним видається аналіз найкращого світового досвіду такої організації позаурочного освітнього процесу задля творчого використання його за умов нової української школи.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми освітньої та виховної діяльності груп подовженого дня активно вивчають українські науковці С. Баришполь, І. Большакова, Т. Герлянд, М. Голубенко, Т. Гуцалюк, В. Дубровський, Н. Єнько, А. Єфімов, Н. Жиганюк, Н. Забашта, О. Кизим, Л. Кондрашова, З. Морозова, Л. Москаленко, О. Портнова та ін. Зокрема, у їхніх працях з'ясовано місце і роль групи подовженого дня в системі виховної роботи початкової школи, проаналізовано наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Порядку створення груп подовженого дня у державних і комунальних закладах загальної середньої освіти» (2018), інші документи, що регламентують роботу ГПД, наголошено на значенні самопідготовки учнів в організації та функціонуванні ГПД, схарактеризовано зміст, методи і форми позакласної та позашкільної виховної роботи, яка є невід'ємною складовою всієї системи освітнього процесу НУШ тощо. Проте варто зауважити, що світовий досвід організації позаурочної діяльності учнів у вітчизняній педагогічній науці практично не досліджений.

Мета статті – проаналізувати організацію позаурочного освітнього процесу в початкових школах закордоння задля виокремлення продуктивного досвіду та окреслення напрямів його творчого застосування за умов нової української школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні, як і в усьому світі, посилюється увага до організації освітнього процесу в позаурочний час, що спричинено різними чинниками. Аби увиразнити ті педагогічні напрацювання, якими можна скористатися в процесі повсякденної педагогічної діяльності за умов нової української школи, коротко окреслимо певні здобутки світового досвіду роботи груп подовженого дня. Так, передусім заслуговує на увагу досвід Федеративної Республіки Німеччини (ФРН), де освітньому процесу в групі подовженого дня приділяється особлива увага не тільки з боку педагогічної громадськості та науковців (Baumert, Cortina, & Leschinsky, 2003; Geißler, 2000; Harald, 2004; Ladenthin, Rekus, 2005; Rutz, 1968; Zickgraf, 2006), а й з боку батьків. Про це, зокрема, засвідчують такі дані: у 2001 році 7900 німецьких дітей та підлітків віком до 18 років почали відвідувати групи подовженого дня. За даними Федерального статистичного відомства ФРН, це на 3% більше ніж у 2000 році, коли їхня кількість складала 7700 осіб (Deutsche Welle – Nachrichten und Information). Означена тенденція простежується й нині, зокрема, починаючи із 2003 року, у ФРН діє інвестиційна державна програма «Майбутнє освіти та наукове керівництво ним» (Zukunft Bildung und Betreuung – IZBB), спрямована на створення в усіх федеральних землях 10 тис. цілоденних

шкіл, або шкіл подовженого дня (Ganztagsslen). На сьогодні тут нараховується вже понад 7 тис. таких шкіл, які відвідують понад 550 тис. учнів (Nachrichten Deutsche Welle). Означена державна інвестиційна програма є одним з етапів на шляху реалізації освітньої реформи. Із цією метою уряд запланував виділити 4 млрд євро (з яких вже освоєно понад 3,19 млрд). У кожній із земель самостійно вирішують, в яких школах та за якою формою має відбуватися перехід на продовжене перебування учнів у школі, а також те, яке додаткове навчальне та допоміжне обладнання необхідне для цього. Діяльність групи подовженого дня (або школи цілого / повного дня) сприяє індивідуальному підходу до дітей, урахуванню їхніх здібностей, можливостей та інтересів у процесі засвоєння шкільної програми. Зрештою, група подовженого дня у формі цілоденної школи неабияк допомагає батькам узгодити інтереси сім'ї та роботи, що, безперечно, відповідає сучасним потребам тисяч німецьких родин.

Особливістю виховної роботи в групі подовженого дня є те, що в її роботі можуть бути задіяні й батьки, тобто вона передбачає соціально-педагогічну підтримку, допомогу молодшим школярам у навчанні, сприяє встановленню та зміцненню соціальних контактів. Здебільшого ГПД відвідують діти, батьки яких не мають можливості допомагати їм у навчанні, а також ті, хто має певні проблеми спілкування з оточуючими (Deutsche Welle – Nachrichten und Information). Зважаючи на це, групу подовженого дня відвідує сьогодні кожен третій німецький учень. На нашу думку, успіх цієї організованої системи післяобідньої форми освіти та виховання у ФРН полягає насамперед у добре продуманій системі, ґрунтовній соціальній програмі, активному залученні батьків до виховного процесу їхніх дітей. За цих обставин важливим є ще й те, що класні заняття (уроки) в початковій школі закінчуються об 11.30, далі (зазвичай до 16.30) діти перебувають у групі подовженого дня.

На прикладі початкової школи імені Готфріда Кінкеля в Бонні проілюструємо функціонування типової групи подовженого дня. При вході до навчального закладу висить перелік табличок із назвами гуртків, як-от театральна студія, спортивний зал, кімната для релаксації, легоконструювання та ін., що неабияк активізує увагу школярів та їхніх батьків на початку дня. Кожна дитина самостійно робить вибір, тобто сама вирішує, куди вона сьогодні піде після уроків. Варто зазначити, що вибір дитиною того чи іншого гуртка / заняття відбувається щоденно (Deutsche Welle – Nachrichten und Information). Такий досвід організації групи подовженого дня у ФРН особливо цінний для української системи освіти, тому його варто впроваджувати в практику діяльності вітчизняних закладів освіти, щоденно пропонуючи молодшим школярам широкий спектр гуртків, майстер-класів, локацій, що сприятиме змістовному виховному процесу, його оптимізації, розкриттю творчих здібностей дітей, особистісному підходу до освітньо-виховного процесу тощо. Зазвичай заняття групи подовженого дня у ФРН відбуваються у кімнатах релаксації. По обіді під керівництвом вихователів учні виконують домашнє завдання, а пізніше відвідують гуртки, які обрали для себе у цей день.

Наприклад, із 310 учнів школи імені Готфріда Кінкеля в Бонні 260 дітей знаходяться в ній до самого вечора, тобто у групі подовженого дня (Deutsche Welle – Nachrichten und Information; Nachrichten Deutsche Welle).

Крім того, варто зауважити, що у ФРН практика перебування та навчання дітей у групах подовженого дня досить поширена та неабияк пропагується серед населення. Така популяризація дає хороші результати. Як свідчення цьому – поява шкіл із ГПД у федеральній землі Північний Рейн – Вестфалія, де ще донедавна їх не було, а з'явилися лише у 2003 р., коли до місцевого закону про освіту було внесено положення, що зобов'язує школи забезпечити таку можливість для дітей та батьків. Утім, у деяких землях ФРН, як-от Баварія, груп подовженого дня у школах немає й досі, а в деяких, наприклад, у Гамбурзі (2013 р.), вони з'явилися порівняно недавно (Deutsche Welle – Nachrichten und Information). Серед основних причин, що стримують повсюдне поширення ГПД у ФРН, передусім варто виокремити певні бюрократичні питання, відсутність досвідчених фахівців-вихователів, нестача відповідних приміщень (наприклад, ГПД можуть прийняти лише половину або третину всіх бажаних), а також наявність чималих черг, в яких, за словами батьків, можна стояти досить довго. Функціонування груп подовженого дня в школах займаються спеціальні організації, що відповідають за освітній процес молодших школярів у другій половині дня. У зв'язку з цим важливим питанням є налагодження оптимальних умов співпраці фахівців (вихователів, очільників гуртків), які працюють з дітьми по обіді, із керівництвом школи.

Ще однією особливістю діяльності груп подовженого дня у ФРН є те, що така організована форма освіти молодших школярів слугує ефективним засобом інтеграції учнів. Слід нагадати, що першочерговою системою ГПД була спрямована на те, щоб забезпечити батькам можливість нормально працювати, а дітям – бути під педагогічною опікою. Але виявилось, що вона також має позитивний педагогічний і соціальний ефект. Передусім ідеться про дітей, для яких німецька мова не є рідною. Саме для таких учнів групи подовженого дня стали засобом інтеграції в німецькомовне шкільне та соціальне середовище, зокрема вже в першому та другому класах такі учні легко контактують із однолітками, краще читають та розуміють прочитане тощо, а ще тут вони не відчують психологічного дискомфорту у зв'язку з несформованими комунікативними навичками. Такий досвід притаманний нині для української системи освіти, коли, наприклад, у школах Прикарпаття навчаються чимало дітей із сімей осіб, тимчасово переміщених зі Сходу та Півдня України, які недостатньо добре або взагалі не володіють українською мовою. Зважаючи на це, ГПД може стати ефективним засобом соціалізації, інтеграції таких учнів в україномовне середовище, місцем, де в дитини формуватиметься україномовна картина світу, що слугуватиме вихованню її як національно-свідомого громадянина.

Зі створенням шкіл подовженого дня Федеративна Республіка Німеччина наблизилася до європейських

та міжнародних стандартів сприяння шкільній освіті дітей. Програма створення в країні цілоденних шкіл має необхідний науковий супровід у вигляді консорціуму вчених із 14 федеральних земель, який розробляє науково-педагогічні рекомендації та відповідні проекти щодо організації та оснащення таких шкіл. Також у кожній землі ФРН при міністерстві освіти і науки або сенаті є групи вчених, які здійснюють усебічний аналіз діяльності цілоденних шкіл. Нова концепція навчальних занять сприяє тому, щоб приділяти кожному учневі (як слабшому, так і сильнішому) якомога більше часу для індивідуального стимулювання його здібностей та можливостей. Наприклад, діти можуть самостійно регулювати темп свого навчання, а якщо відставання учнів з певного предмета суттєве (або ж, навпаки, якщо знання глибокі та потребують подальшого розвитку здібностей з певного предмета) – організують спеціальну навчальну групу, що фінансується за кошти батьків із метою подолання відставання одних учнів чи розвитку здібностей інших.

Наведемо типовий приклад успішної цілоденної школи у місті Берліні, в якій нині навчається 650 дітей. Упродовж чотирьох навчальних днів учні перебувають тут із 8 до 16 год, а в п'ятницю – з 8 до 12 год. Крім того, школа має додаткову можливість догляду за дітьми в період із 6 до 8 год ранку та із 16 до 18 год, починаючи із понеділка до четверга. Час навчальних занять – із 8 год ранку до 12.30 год дня, відповідно тривалість кожного уроку – 90 хв (враховуючи 5-хвилинну перерву після перших 45 хв заняття). Два дні на тиждень у пообідній час (після 14.30) у дітей також є заняття, зокрема їм пропонуються різні курси / гуртки за інтересами (загалом їх 36 і їх можна змінювати впродовж навчального року чотири рази). У канікулярний час школа забезпечує догляд тих дітей, батьки яких працюють, або якщо батьки можуть проводити цей час у школі разом із дітьми. Крім того, в школі наявні майстерні, комп'ютерні класи, фотолaboratorія, різноманітні приміщення та майданчики для проведення ігор і спортивних занять. З учнями займаються 40 учителів, 38 вихователів та 2 спеціальних педагоги. Цільова установка педагогічної концепції – зробити цю цілоденну школу місцем, де молодші школярі можуть жити, навчатися, з радістю та гарним настроєм проводити вільний час. Модель навчання в школі передбачає дворічний ступінь, що складається із підготовчого та першого класів), після чого формуються групи відповідно до можливостей та здібностей учнів, що має на меті їхню подальшу диференціацію за інтересами. У дні, коли по обіді уроків немає, учні або виконують домашні завдання під наглядом учителів, або проводять вільний час (гурткова робота, ігрова діяльність, трудові справи) під наглядом вихователів (Zickgraf, 2006).

У межах концепції «цілоденної школи» діти також можуть відвідувати додаткові спортивні заняття чи творчі гуртки, які оплачуються додатково (15–20 євро на місяць) їхніми батьками (Nachrichten Deutsche Welle). За даними дослідження Bertelmanns-Stiftung, проведеного у серпні 2010 р., 63% опитаних німецьких батьків мріяли віддати своїх дітей саме до школи повного дня (Nachrichten Deutsche Welle).

Низка німецьких учених-педагогів (Й. Баумерт, Г. Гайслер, Л. Гаралд, Г. Гізеке, К. Коргіна, А. Лешінський, Г. Хольтаппельс та ін.) стверджують, що школа повного дня несе в собі колосальний потенціал як дослідницький майданчик для розвитку креативних навичок і базових компетенцій роботи в команді, реалізації школярами власних проєктів, а також створення проєктних груп з учнів одного чи кількох класів (Baumert, Cortina, & Leschinsky, 2003; Geißler, 2000; Harald, 2004; Ladenthin, Rekus, 2005; Zickgraf, 2006).

Визначальною особливістю діяльності групи подовженого дня є те, що вона нерозривно пов'язана з трудовою школою (традиційною для німецької освітньої системи), яка відповідає запитам сучасного німецького суспільства та історичним традиціям шкільництва. Зважаючи на це, учні мають неабияку можливість не лише відвідувати заняття з комп'ютерних технологій, ручної праці, кулінарії, ландшафтного та медіадизайну тощо, а й попрактикуватися у цій галузі, наприклад, ті, хто відвідує заняття з кулінарії, по черзі допомагають шкільним кухарям готувати обіди та полуденки. Цей практико орієнтований напрям освіти необхідно перейняти й українській системі освіти, яка, на жаль, не забезпечує на належному рівні підготовки випускника до самостійного практичного життя. Одне із завдань школи повного дня у ФРН – випускати конкурентоздатних учнів, спроможних до фінансової незалежності та інтеграції в суспільство.

Висновки. У німецькій освітній теорії і практиці впродовж останніх десятиріч триває активний пошук нових засобів не тільки пізнання педагогічних феноменів минулого, які б уможливили переосмислення позитивного потенціалу, накопиченого вченими різних країн, а й продуктивного вивчення проблем, що постають перед дослідниками на початку ХХІ ст. Прикладом може слугувати школа повного / цілого дня як важливий елемент національної освітньої політики. Накопичений німецькими педагогами досвід навчання та виховання молодших школярів є досить цінним для української системи освіти, оскільки сьогодні впроваджується Концепція Нової української школи, обговорюються проєкти реформування середньої освіти, моделі освіти впродовж життя тощо. Важливим та цікавим видається нам і досвід інших країн, де школи повного дня мають багату та тривалу історію (передусім це стосується Франції, Швеції, Фінляндії, Англії та ін.), однак саме у Федеративній Республіці Німеччині така модель навчання пройшла складний і повний суперечностей шлях від суто приватних шкіл до державної національної програми з фінансуванням із федерального бюджету. За час розвитку цього типу шкіл у німецькому суспільстві, особливо серед батьків, часто спостерігалися невдоволення та недовіра до означеної моделі, однак сьогодні школа повного дня як основна форма навчання початкової освіти міцно утверджується у ролі продуктивного освітнього проєкту, що, переконані, буде привабливим і для нової української школи.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні досвіду організації продуктивної праці німецьких учнів у школах цілого дня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Забашта, Н. О. (2011). Виховна робота у групі подовженого дня в 1–4 класах. Харків: Ранок. 176 с.

Кизим, О. П. (2020). Організація роботи групи подовженого дня в 1–4 класах. Харків: Ранок. 144 с.

Про затвердження Порядку створення груп подовженого дня у державних і комунальних закладах загальної середньої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 24.06.2018 № 677. (2018). URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 10.06.2022).

Baumert, J., Cortina, K. S., & Leschinsky, A. (2003). *Strukturwandel von Familie und Kindheit: Ganztagsbetreuung und Ganztagschule*. Hamburg. 320 s.

Deutsche Welle – Nachrichten und Information. URL: <https://ua.exrus.eu/Shkoly-prodlennogo-dnya-v-Germanii> (дата звернення: 10.06.2022).

Nachrichten Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/ua> (дата звернення: 10.06.2022).

Geißler, G. (2000). *Geschichte des Schulwesens in der Sowjetischen Besatzungszone und in der Deutschen Demokratischen Republik 1945 bis 1962*. Frankfurt am Main: Reihard-Verlag. 445 s.

Harald, L. (2004). In einem Überblicksbeitrag zur *Geschichte der Ganztagschule im «Jahrbuch Ganztagschule 2004»*. Schwalbach: Wochenschau Verlag. 180 s.

Kontrollratsdirektive Nr. 54. URL: http://www.uni-kassel.de/fb1/KVilmar/ss_2_004/schulwesen/direktive54.pdf (дата звернення: 10.06.2022).

Ladenthin, V., Rekus, J. (2005). *Die Ganztagschule Alltag, reform. Theorie*. Weinheim: Juventa. 126 s.

Rutz, G. (1968). *Untersuchungen zur Ganztagschule*. Wochenschau. Schwalbach: Schwalbach-Limes. 230 s.

Zickgraf, P. (2006). *Eine kurze Geschichte der Ganztagschule (3 Teilen)*. URL: <http://www.ganztagschulen.org/6089.php> (дата звернення: 10.06.2022).

REFERENCES

Zabashta, N. O. (2011). *Vykhovna robota u hrupi podovzhenoho dnia v 1–4 klasakh* [Educational work in the extended day group in 1–4 grades]. Kharkiv: Ranok. 176 s. [in Ukrainian].

Kyzim, O. P. (2020). *Orhanizatsiia roboty hrupy podovzhenoho dnia v 1–4 klasakh* [Organization of the work of the extended day group in 1–4 grades]. Kharkiv: Ranok. 144 s. [in Ukrainian].

Pro zatverdzhennia Poriadku stvorennia hrup podovzhenoho dnia u derzhavnykh i komunalnykh zakladakh zahalnoi serednoi osvity [On approval of the Procedure for the creation of extended day groups in state and communal institutions of general secondary education]: *nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 24.06.2018 № 677*. (2018). URL: <https://mon.gov.ua> (data zvernennia: 10.06.2022). [in Ukrainian].

Baumert, J., Cortina, K. S., & Leschinsky, A. (2003). *Strukturwandel von Familie und Kindheit: Ganztagsbetreuung und Ganztagschule* [Structural change in family and childhood: all-day care and all-day school. The education system in the Federal Republic of Germany Structures and developments at a glance]. Hamburg. 320 s. [in German].

Deutsche Welle – Nachrichten und Information [Deutsche Welle – News and Information]. URL: <https://ua.exrus.eu/Shkoly-prodlennogo-dnya-v-Germanii-> (data zvernennia: 10.06.2022). [in German].

Nachrichten Deutsche Welle [Deutsche Welle News]. URL: <https://www.dw.com/ua> (data zvernennia: 10.06.2022). [in German].

Geißler, G. (2000). Geschichte des Schulwesens in der Sowjetischen Besatzungszone und in der Deutschen Demokratischen Republik 1945 bis 1962 [History of the school system in the Soviet zone of occupation and in the German Democratic Republic from 1945 to 1962]. Frankfurt am Main: Reihard-Verlag. 445 s. [in German].

Harald, L. (2004). In einem Überblicksbeitrag zur Geschichte der Ganztagschule im «Jahrbuch Ganztagschule 2004» [In an overview of the history of the all-day school in the «Yearbook All-Day School 2004»]. Schwalbach: Wochenschau Verlag. 180 s. [in German].

Kontrollratsdirektive Nr. 54 [Control Council Directive No. 54]. URL: http://www.unikassel.de/fb1/KVilmar/ss_2_004/schulwesen/direktive54.pdf. (data zvernennia: 10.06.2022). [in German].

Ladenthin, V., Rekus, J. (2005). Die Ganztagschule Alltag, reform. Theorie [The all-day school, everyday life, reform. Theory]. Weinheim: Juventa. 126 s. [in Deutsch].

Rutz, G. (1968). Untersuchungen zur Ganztagschule. Wochenschau [Studies on all-day schools. Newsreel]. Schwalbach: Schwalbach-Limes. 230 s. [in German].

Zickgraf, P. (2006). Eine kurze Geschichte der Ganztagschule (3 Teilen) [A short history of the all-day school (3 parts)]. URL: <http://www.ganztagschulen.org/6089.php> (data zvernennia: 10.06.2022). [in German].

Дата надходження до редакції: 20.07.2022